

Irak, de Islamitische Staat en de revanche van soennitische Arabieren

De Islamitische Staat (IS) is een organisatie van salafistische jihadi's. Wat houdt het gedachtegoed van IS in en welke invulling geeft de organisatie aan het begrip jihad? En hoe kan de opmars van IS worden verklaard? Die opmars is onverbreekelijk verbonden met de alsmat diepere crisis in de Iraakse politiek – de weerslag van ruim 30 jaar dictatuur van het regime-Saddam Hoessein en van de machtsverschuiving na 2003 tussen de drie toonaangevende bevolkingsgroepen in Irak: soennitische Arabieren, sjii'tische Arabieren en de Koerden.

Met het uitbreken van de Arabische Lente in het voorjaar van 2011 leek het politieke toneel in de Arabische Wereld bepaald te gaan worden door bewegingen die via vreedzame massaprotesten en politieke organisatie stredden voor democratische rechten en persoonlijke vrijheden. In enkele gevallen heeft een zittend regime daarbij het veld moeten ruimen. Niettemin is de politieke hervormingsbeweging al vrij snel vastgelopen, dan wel met grof geweld neergeslagen. Daarmee is de politieke weg voor hervormingen opnieuw afgesneden en zijn nieuwe mogelijkheden ontstaan voor politieke krachten die aanvankelijk door de Arabische Lente overschaduwd leken te worden.

Daaronder organisaties van salafistische jihadi's.¹ Deze zijn niet uit op politieke hervormingen, maar hebben een revolutionaire agenda. Hun verschijnen op het politieke toneel staat in direct verband met twee elkaar versterkende ontwikkelingen. Ten eerste, het wereldwijd uitdragen – decennialang en met veel geld ondersteund door Saoedi-Arabië – van het salafistische gedachtegoed van Mohammed ibn Abd al-Wahhab (wahabisme). In dit verband wordt wel gesproken over “the ‘wahabisation’ of mainstream Sunni Islam”.² En ten

tweede, het tot stand komen van een salafistisch-jihadistische infrastructuur in Afghanistan in het kielzog van de oorlog in de jaren '80 tegen de Sovjet-bezettingmacht. In deze oorlog stredden salafistische jihadi's van buiten Afghanistan, gesteund door onder meer Saoedi-Arabië, aan de zijde van de Afghaanse mujahidin.

De door ‘Arabische Afghanen’ in Afghanistan opgebouwde salafistisch-jihadistische infrastructuur bestond uit faciliteiten en strijders, en diende voor een wereldwijde jihad tegen wat werd aangeduid met “de Verre Vijand” (al-Adu al-Ba'id): de Verenigde Staten en hun westerse bondgenoten, inclusief Israël. Het voorbeeld van Afghanistan had immers aangetoond dat een overwinning op een supermacht mogelijk was. “De Nabije Vijand” (al-Adu al-Qarib), dat wil zeggen de zittende regimes in de islamitische wereld en hun handlangers, liet men voorlopig links liggen. Dat had alles te maken met de geringe successen die islamitische politieke partijen en verzetsbewegingen in hun lange strijd hadden weten te boeken tegen regimes die zich veelal met de Verenigde Staten hadden verbonden. De directeur en niet de aap van het circus moest, zagezegd, het doelwit zijn. De organisatie noemde zich de Basis van Jihad

Robert Soeterik is antropoloog, gespecialiseerd in Irak en verbonden aan Middle East Research Associates (MERA) te Amsterdam.

(al-Qa'ida al-Jihad), beter bekend als al-Qa'ida (de Basis), en stond onder leiding van Osama bin Laden. De vernietigende aanval van de Verenigde Staten op de salafistisch-jihadistische infrastructuur in Afghanistan na '9/11' in het kader van de *War on Terror* heeft al-Qa'ida gedwongen een decentralisatie (regionalisatie) van de organisatie door te voeren. Daardoor is er sindsdien in de praktijk sprake van een zeer losse organisatiestructuur, met veel ruimte voor lokaal initiatief. Tegelijk zijn de inspanningen in belangrijke mate naar het Midden-Oosten verschoven.³

Oorsprong IS

De Islamitische Staat (IS), die afgelopen juni in Irak een spectaculaire doorbraak wist te bereiken, is zo'n organisatie van salafistische jihadi's. Haar oorsprong ligt in groepen van Arabische salafistische jihadi's, veelal veteranen uit de Afghanistan-oorlog, die zich eind 2001 gedwongen zagen dat land te verlaten. Enkelen van hen weken uit naar een uithoek van Iraaks-Koerdistan, waar zij zich aansloten bij de salafistisch-jihadistische Partizanen van de Islam (Ansar al-Islam). Ansar al-Islam was daar al geruime tijd verwickeld in een gewelddadige confrontatie met de Patriottische Unie van Koerdistan (PUK), die het gebied sinds de Iraakse nederlaag in Koeweit in handen had. Kort voor de Amerikaans-Britse invasie van Irak in 2003 is met Ansar al-Islam korte metten gemaakt in een gezamenlijke militaire operatie van PUK-strijders en de Amerikaanse luchtmacht, waarbij ook kruisraketten zijn ingezet.

Door een van de Ansari, de Jordaniër en Afghanistan-veteraan Abu Mus'ab al-Zarqawi, is daarop begin 2004 in Irak een nieuwe organisatie opgezet, de Organisatie voor Monotheïsme en Jihad (al-Jama'at al-Tawhid wa al-Jihad). Deze zwoer trouw aan al-Qa'ida van Bin Laden en wijzigde daarbij haar naam in de Organisatie van Jihad Bases in Mesopotamië (al-Tanzim Qa'ida al-Jihad fi Bilad al-Rafidayn), in oktober 2004 opnieuw veranderd in al-Qa'ida in Irak (al-Qa'ida fi Iraq). In het kader van de doorgevoerde regionalisering werd al-Qa'ida in Irak (AQI) formeel een van de zes takken van al-Qa'ida van Bin Laden.⁴

AQI heeft na de Amerikaans-Britse bezetting van Irak in 2003 een belangrijk aandeel in het geweld gehad (samen met groepen van islamisten, nationalisten en aanhangers van het inmiddels voormalige regime van Saddam Hoessein). Dat geweld van AQI was in de eerste plaats gericht tegen de Amerikaanse bezettingsmacht – in al-Qa'ida-jargon *kuffar* (ongelovigen) en in strate-

gische termen “de Verre Vijand”, die zich nu op het grondgebied van de islam bevond en die hoofdzakelijk in het door soennitische Arabieren bewoonde centrale en westelijke deel van Irak opereerde. Maar ook vertegenwoordigers van de door de Verenigde Staten opgezette Nieuwe Orde (waaronder ayatollah Mohammed Baqir al-Hakim), evenals daarmee verbonden personen (politieagenten, soldaten, civiele ambtenaren) waren doelwit. Vanwege hun samenwerking met de bezettingsmacht bestempelde AQI hen als *takfiris* (uit de moslimgemeenschap gestoten personen, die als ongelovigen zijn aangemerkt).⁵

Het meest ingrijpend zijn echter de systematische, bloedige (zelfmoord)aanslagen van AQI op sji'itische burgers – op markten of tijdens religieuze festiviteiten – en op sji'itische moskeeën geweest. Met deze anti-sji'itische aanslagen beoogde AQI een sektarisch conflict uit te lokken, dat soennitische Arabieren ertoe zou bewegen zich aan te sluiten bij de strijd van AQI tegen de aan de macht zijnde sji'itisch-Arabische bevolkingsgroep.⁶ In dit verband pleegde AQI in februari 2006 een verwoestende bomaanslag op de al-Askari-moskee in Samarra, waar twee van de twaalf door sji'ieten vereerde Imams begraven liggen. Op deze ongekende provocatie van sji'ieten is inderdaad een uitbarsting van sektarisch geweld gevolgd, waarbij vele duizenden soennitische Arabieren door sji'itisch-islamistische strijdgroepen zijn omgebracht. Maar ook sji'itische Arabieren moesten opnieuw grote verliezen incasseren. Hele woonwijken van grote steden, waar soennitische en sji'itische Arabieren van oudsher samenleefden, zijn sektarisch gezuiverd.⁷

Bij het opmaken van de balans blijkt dat de oorlogsverklaring van AQI aan de sji'ieten niet het beoogde effect heeft gehad. De Nieuwe Orde is er niet door ingestort, terwijl door soennitische Arabieren wel een hoge prijs is betaald. AQI moet door al-Qa'ida van Bin Laden voor deze “tactische fout” zijn bekritiseerd (daarnaast bestond er om geloofsredenen bezwaar tegen aanslagen op sji'itische burgerdoelen).⁸ Toch zijn er ook hierna met enige regelmaat bloedige aanslagen op sji'itische doelen gepleegd.

De geweldsexplosie heeft voor AQI het begin van het (voorlopige) einde ingeluid. Dat is vooral toe te schrijven aan de gewijzigde opstelling van soennitisch-Arabische stamleiders jegens AQI. Net als AQI waren zij zich tegen de bezettingsmacht gaan verzetten. Dat was niet alleen vanwege de veelal grove methoden die deze tegen non-combattanten inzette. Hun verzet vloeide vooral voort uit

een groeiend besef dat met de val van het regime van Saddam Hoessein de soennitisch-Arabische bevolkingsgroep zijn traditioneel dominante positie in het voordeel van de sji'itisch-Arabische en Koerdische bevolkingsgroepen had verloren. De ontmanteling per decreet door de Amerikaanse pro-consul Paul Bremer van de Iraakse strijdkrachten en de 'de-Ba'athificatie' van het overheidsapparaat – in zowel de strijdkrachten als in de Ba'ath Partij van Saddam Hoessein waren soennitische Arabieren oververtegenwoordigd – werden daarbij gezien als instrumenten in een politiek van 'de-soennificatie' van Irak.⁹ Vanwege de druk die AQI tegen de bezettingsmacht en de Nieuwe Orde wist op te bouwen, zijn stamleiders de organisatie hand- en spandiensten gaan verlenen.

Maar nadat de AQI zijn greep op de bevolking probeerde te vergroten en in oktober 2006 een Islamitische Staat had geproclameerd, nam onder de soennitisch-Arabische bewoners van het gebied de onvrede toe. Veel stamleiders onderonden bovendien de concurrentie van de organisatie op het gebied van illegale economische activiteiten. Dit alles heeft hen tegen AQI in verzet gebracht.¹⁰

Om een geduchte strijdgroep als AQI aan te kunnen pakken, grepen stamleiders terug op een eerder gevormde Nationale Raad voor het Ontwaken van Irak (al-Majlis al-Waṭāni li-Şahwat al-Iraq), kortweg al-Sahwa (het Ontwaken). Een confrontatie tussen de stammen en AQI was voor de inmiddels sterk in het nauw gedreven Amerikaanse bezettingsmacht vanzelfsprekend een geschenk uit de hemel. Deze is Sahwa-strijders dan ook wapens gaan leveren en salarissen gaan uitbetalen (op het hoogtepunt stonden er 75.000 Sahwa-strijders op de Amerikaanse loonlijst). Vanwege hun samenwerking met de bezettingsmacht zijn stamleiders en Sahwa-strijders doelwit van AQI geworden.¹¹ Het gezamenlijk optreden van de stamleiders en de bezettingsmacht had tot gevolg dat AQI in de loop van 2008 organisatorisch nagenoeg was uitgeschakeld. Zijn strijders waren gedood, gevangen genomen of naar het aangrenzende Syrië uitgeweken. Al-Zarqawi was al in juni 2006 bij een gerichte Amerikaanse luchtaanval omgekomen.

Enkele maanden voor al-Zarqawi's dood was AQI formeel deel gaan uitmaken van een samenwerkingsverband van zes salafistisch-jihadistische strijdgroepen, de Raadgevende Raad van Mujahidin in Irak (al-Majlis Shura al-Mujahideen fi al-Iraq). Daaruit is in oktober 2006 de Islamitische

Staat Irak (al-Dawlat al-Iraq al-Islamiyyah) voortgekomen. Sinds april 2010 wordt deze geleid door Abu Bakr al-Baghdadi, nadat zijn voorganger, Abu Abdullah al-Rashid al-Baghdadi, bij een gezamenlijke operatie van Iraakse en Amerikaanse militairen was gesneuveld.

Profiterend van de gefaseerde terugtrekking van de Amerikaanse bezettingsmacht vanaf juni 2009, te beginnen uit de grote steden (de volledige terugtrekking was in december 2011 voltooid), en de vrijlating van strijders in het kader van amnestieregelingen, bouwde de Islamitische Staat Irak aan zijn wederopstanding en sloeg in die fase zo nu en dan al met geweld toe. Mede als gevolg van ontwikkelingen aan de grond veranderde de organisatie in april 2014 haar naam in de Islamitische Staat in Irak en de Levant (al-Dawlah al-Islamiyyah fi al-Iraq wa al-Sham; kortweg de Staat (al-Dawla); door tegenstanders wordt overwegend het acroniem Da'ish gebruikt; in het Westen ISIL of ISIS), en uiteindelijk in juni 2014 in de Islamitische Staat (al-Dawlah al-Islamiyyah).

Salafisten en salafistische jihadi's

Wat houdt het gedachtegoed van de Islamitische Staat (IS) in en welke invulling geeft de organisatie aan het begrip jihad? De ideologische grondslag van IS is het salafisme, een ultra-orthodoxe stroming binnen de islam, die een strikte interpretatie nastreeft van de Koran, het woord van God dat via de Profeet Mohammed aan de mensheid is geopenbaard, en de Sunna, de opgetekende uitspraken en praktijk van de Profeet, die strikt nagevolgd moeten worden. In aanvulling daarop de richtlijnen die ontleend zijn aan uitspraken en

Vlag van de IS-beweging. La Ilaha Illa Allah, Muhammad Rasul Allah (= de geloofsbelijdenis: "Er is geen god dan Allah, Mohammed is de Boodschapper van Allah." In de vlag van boven naar beneden: La Ilaha Illa Allah (er is geen god dan Allah); Allah; Muhammad; Rasul, Foto Flickr.com - Theglobalpanorama

de praktijk van de naaste metgezellen van de Profeet (de salaf, letterlijk de voorouders), in de eerste plaats die van de zogeheten Rechtgeleide Khaliefen (Rashidun; de opvolgers van de Profeet: Abu Bakr al-Siddiq, Omar al-Khattab, Othman Bin Afan en Ali ibn Abi Talib).

Salafisten ruimen geen plaats in voor menselijke rede en logica, en wijzen strikt elke in de loop der tijden ingeslopen geloofspraktijk af. Van de Koran en de Sunna afwijken, betekent het loslaten van de rechte leer. Elke vernieuwing (bid'a) wordt afgewezen. Centraal in het salafisme staat het begrip Tawhid (monotheïsme), waarbij God de hoogste en uniek is. Alleen God mag vereerd worden. Anderen dan God vereren (zoals in het geval van de Profeten, de Imams van de sji'ieten en soefi-sheikhs van soennieten) wordt bestempeld als afgoderij (shirk) en is een grote zonde (hun tombes zijn in het verleden en worden in het heden door salafisten verwoest). Datzelfde geldt

voor het aanroepen van hen voor bemiddeling (tawassul) naar God toe.

De islamitische wetgeving (shari'a) dient uitsluitend en zo strikt mogelijk te berusten op de Koran en de Sunna (waarbij er onvermijdelijk verschillen van interpretatie zullen blijven bestaan). Navolging (taqlid) van islamitische wetsgeleerden uit het verleden wordt afgewezen. Voor alle

moslims geldt dat iemand die in woord en/of daad tegen de voorschriften van de islam handelt, een zondaar (sharir) is. De strafmaat hangt af van de aard van de zonde. Iemand die op bepaalde vaststaande gronden tot 'ongelovige' (kafir) is bestempeld, wordt door zijn geloofsgenoten uit de moslimgemeenschap gestoten (takfir).

Door salafisten worden verschillende praktische consequenties aan de leer verbonden, uiteenlopend van naleving in het persoonlijk leven, het actief uitdragen (da'wa) van het salafistische gedachtegoed, tot het doordrukken daarvan door middel van jihad, met als doel het stichten van een islamitische staat – een staat die is gegrondvest op de shari'a. Salafisten wijzen partijpolitiek en democratie af, omdat deze berusten op het

niet-islamitisch beginsel van soevereiniteit van het volk, dat van het Westen is overgenomen.¹²

De IS behoort, net als zijn voorloper de AQI, tot de jihadistische tak van de salafische stroming binnen de islam. Waar de IS zich van andere salafistisch-jihadistische organisaties onderscheidt, is dat deze de te vormen islamitische staat slechts beschouwt als uitvalsbasis voor de strijd in andere delen van de islamitische wereld en, als het gaat om de confrontatie met de Verenigde Staten en hun bondgenoten, ook daarbuiten. Dat is in lijn met de agenda en de strategie van al-Qa'ida van Ayman al-Zawahiri (de opvolger van Bin Laden, die in mei 2011 door een Speciale Eenheid van de Amerikaanse Marine in Pakistan is omgebracht).

In de Iraakse context stelt IS zich op geloofsgronden scherp op tegen sji'ieten (ongeacht of zij Arabieren, Koerden of Turkmenen zijn), die ook door andere salafisten bestempeld worden als rawafid ("degenen die afwijzen", waarmee bedoeld wordt op de afwijzing van de eerste drie Rechtgeleide Khaliefen; de vierde khalief, Ali ibn Abi Talib, was in de ogen van de sji'ieten van meet af aan de enige rechtmatige opvolger van de Profeet). Die scherpe opstelling stoelt voorts op de beschuldiging dat sji'ieten zowel in het verleden als heden als een vijfde colonne voor vreemde, niet-islamitische machten geopereerd zouden hebben (de Mongolen, het sji'itische Perzië/Iran, de Amerikaanse 'Kruisvaarders').¹³ In een islamitische staat nemen christenen (hier vooral Assyrische christenen) ten opzichte van moslims een tweederangs positie in. Op grond van het feit dat zij behoren tot de 'Volkeren van het Boek' (Ahl al-Kitab), beschikken zij echter wel over bepaalde rechten. Dat geldt niet voor aanhangers van andere religies (zoals de Yazidits), voor wie slechts bekering tot de islam rest.

Politieke context Irak

De opmars van IS is onverbreekbaar verbonden met de alsmat diepere crisis in de Iraakse politiek. Deze vormt de weerslag van ruim 30 jaar dictatuur van het regime van Saddam Hoessein en van de machtsverschuiving die na 2003 heeft plaatsgevonden tussen de drie toonaangevende bevolkingsgroepen in Irak: soennitische Arabieren, sji'itische Arabieren en de Koerden. Soennitische Arabieren (20% van de bevolking) hebben zich vervolgens niet neer willen leggen bij het gegeven dat zij niet langer de politiek dominante bevolkingsgroep vormden. Die positie moesten zij aan sji'itische Arabieren (60%) en Koerden (20%) afstaan. Onder de nieuwe verhoudingen is een pro-

Salafisten
ruimen geen
plaats in voor menselijke
rede en logica, en wijzen
strikt elke in de loop der
tijden ingeslopen
geloofspraktijk af

ces van politieke en economische marginalisering van het soennitisch-Arabische bevolkingsdeel ingezet. Laatstgenoemde wilde deze verhoudingen dan ook teruggedraaid zien.

Daarbij speelde een complicerende factor: rondom de val van het regime-Saddam zijn elite-eenheden als de Republikeinse Garde, de Speciale Republikeinse Garde en de Fedayeen Saddam, waarin soennitische Arabieren oververtegenwoordigd waren, niet ontwapend. Zij zijn, met hun wapens en veel gevechtservaring, in 2003 als het ware in de bevolking opgelost. Velen van hen zijn vervolgens, met andere ontslagen officieren en soldaten, betrokken geraakt bij de strijd tegen de Amerikaanse bezettingsmacht en tegen de nieuwe centrale regering in Bagdad.

Met het succes van de Sahwa-campagne leken de ontwikkelingen aanvankelijk in rustiger vaarwater te zijn gekomen. Dat was mede omdat Sahwa-strijders en eerder collectief ontslagen militairen opgenomen werden in het door de Amerikanen opnieuw opgebouwde Iraakse leger (een noemenswaardige luchtmacht en marine heeft Irak niet) en daarmee emplooi kregen. Tegelijk was dit een poging van de centrale regering deze gewapende macht, die parallel aan het nationale leger tot stand was gekomen, onder controle te krijgen. Het hing nauw samen met de vrees van door sji'itische Arabieren gedomineerde regeringen – voor een groot deel samengesteld uit personen die zelf een hoge prijs hebben betaald voor hun verzet tegen het regime van Saddam, in de vorm van gevangenschap, ballingschap, represailles jegens hun families, enz. – voor revanchistische politieke krachten binnen het soennitisch-Arabische bevolkingsdeel. Bij hun aanpak van dit reële probleem hebben zij echter nagelaten op een overtuigende manier handreikingen naar de soennitische Arabieren te doen. In de praktijk is er eerder sprake geweest van verdere uitsluiting, zelfs van hun soennitisch-Arabische politieke partners, en daarnaast van repressie.

Zo zijn divisies van het nationale leger, die onder bevel stonden van Provinciale Commando Centra, in de soennitisch-Arabische provincies gestationeerd. Deze werden geleid door overwegend soennitisch-Arabische officieren, terwijl de manschappen een overwegend sji'itisch-Arabische achtergrond hadden. Deze legermacht heeft op straat zijn macht doen voelen. Niet verwonderlijk dat de soennitisch-Arabische bevolking deze al gauw als een bezettingsmacht is gaan ervaren. Nadat vreedzame massaprotesten tegen de vele uitingen van machtsmisbruik van de kant van het

leger in april 2013 door de centrale regering op bloedige wijze waren neergeslagen, is de situatie verder geëscaleerd. Ruim daarvoor al hadden soennitisch-Arabische groepen opnieuw de wapens tegen de 'sektarische' centrale regering opgenomen. Het aantal burgerdoden als gevolg van politiek geweld is in 2013 dan ook sterk opgelopen.¹⁴

De politieke malaise werd nog versterkt door falend overheidsbeleid op vele terreinen en groot-schalige corruptie. Het monopoliseren van macht en groeiend autoritair optreden van de sinds 2006 regerende (sji'itische) premier Nouri al-Maliki, maakte dat deze zich zelfs vervreemde van zijn sji'itische en Koerdische politieke partners.¹⁵ De zeer ruime overwinning van diens sji'itisch-islamistische partij, de Staat van het Recht Coalitie (State of Law Coalition; al-I'tilaf Dawlat al-Qanun) bij de algemene verkiezingen van april 2014, met het vooruitzicht van nog eens vier jaar al-Maliki, heeft de zaken verder op scherp gezet. Dit is de politieke context geweest waarin de Islamitische Staat Irak (ISI), de directe voorloper van IS, een krachtige rentree op het politieke toneel heeft gemaakt.

De doorbraak

Voor velen binnen en buiten de regio is de geleidelijke opmars van ISI onopgemerkt gebleven. De doorbraak in juni 2014 in de vorm van het verdrijven van het Iraakse leger uit Mosoel, de derde stad van Irak, gevolgd door een snelle opmars in andere delen van noordwest- en noordoost-Irak is voor hen dan ook als een verrassing gekomen. Hoe is deze doorbraak te verklaren?

In de eerste plaats is deze toe te schrijven aan ISI als organisatie, bestaande uit een ervaren leiderschap, een efficiënt werkend bureaucratisch apparaat en voorts uit uiterst gemotiveerde strijders met een ruime gevechtservaring, die zij behalve in Irak ook in het naburige Syrië hebben opgedaan. Wat dit laatste betreft: na het uitbreken in Syrië in maart 2011 van de Arabische Lente hebben vreedzame massaprotesten al snel plaatsgemaakt voor een gewapende confrontatie tussen de Syrische strijdkrachten en opstandelingen. Daarbij heeft het Syrische regime, dat vooral op de (sji'itische) alawitische minderheid en op andere minderheden – onder wie de christenen – steunt, er in belangrijke mate toe bijgedragen dat de confrontatie een sterk sektarisch karakter heeft gekregen. Zo zijn salafistische jihadi's uit gevangenschap ontslagen, in het volle besef dat zij zich bij de opstand zouden aansluiten. Voorts

zijn de opstandelingen, die hoofdzakelijk afkomstig zijn uit de soennitische meerderheid, met de inzet van grof en grootschalig geweld geprovoceerd tot het gebruik van grof tegengeweld. De militaire interventie van het (sji'itische) Iran en de (sji'itische) Hizbullah ten gunste van het Syrische regime – die overigens niet door sektarische maar door politiek-strategische redenen was ingegeven¹⁶– heeft er verder toe bijgedragen dat de opstand in de ogen van velen in de regio het karakter van een sji'itisch-soennitische confrontatie heeft gekregen.

In augustus 2011 besloot ISI zich in de strijd in Syrië te mengen door daar een eigen strijdgroep op te zetten, het Steunfront voor het Volk van de Levant (Jabhat al-Nusrah li-Ahl al-Sham, kortweg Jabhat al-Nusrah, of Steunfront).¹⁷ In een later stadium is ISI zich ook zelf in de strijd in Syrië gaan mengen. Daarbij heeft ISI, inmiddels omgedoopt in ISIL (de Islamitische Staat in Irak en de Levant), geprobeerd andere organisaties van salafistische jihadi's aan zich ondergeschikt te maken, om te beginnen de zelf in het leven geroepen Jabhat al-Nusrah (JAN). Deze laatste is daar niet in meegegaan, wat in april 2013 tot een breuk tussen beide organisaties heeft geleid. Aangezien al-Qa'ida van al-Zawahiri de aanspraak van ISIL eveneens afwees en de kant van JAN koos, leidde dit tevens tot een breuk tussen ISIL en al-Qa'ida. Ook de andere organisaties hebben geweigerd zich aan ISIL te onderwerpen, waarna het tussen ISIL en hen tot gewapende confrontaties is gekomen. Vorderingen op het slagveld – tegen het Syrische regime en in de onderlinge strijd – hebben er uiteindelijk toe geleid dat ISIL zijn opposanten is gaan overschaduwen. In het verlengde daarvan is een groeiend aantal strijders naar ISIL overgelopen.

Met de opmars in Syrië en later die in Irak heeft ISIL naar beide strijdtonelen toe een strategisch achterland tot stand gebracht. ISIL, die wellicht aanvankelijk met geld uit Saoedi-Arabië en uit andere Golfstaten is gesteund (naar verluidt van geestverwante particulieren, niet van de overheden), is inmiddels financieel geheel op eigen benen komen te staan dankzij de inkomsten uit illegale handel en door belastingheffing in gebieden die de organisatie in Syrië onder controle heeft gekregen.¹⁸ En door overvallen op wapendepots van het Syrische leger (later ook van het Iraakse leger) heeft de organisatie zich ruim van wapens weten te voorzien, waaronder geavanceerde.

Vanzelfsprekend van groot belang is de kwaliteit van ISIL en het aantal ISIL-strijders. Grote prio-

riteit is gegeven aan het bevrijden van ervaren strijders uit Syrische en Iraakse gevangenen. In grote mate zijn ISIL-strijders lokale jonge mannen, aangevuld met toegestroomde salafistische jihadi's uit andere Arabische landen of van elders. Turkije, dat daartoe bij uitstek in de positie verkeert, heeft tot recent geen maatregelen genomen om deze instroom aan banden te leggen (ISIL richt zich ook tegen de Syrische Koerden, die sinds het uitbreken van de opstand *de facto* over autonomie beschikken; Turkije heeft in eigen land problemen met de Koerden). De nieuwe aanwas zal het militaire metier nog moeten leren. Gebrek aan militaire vaardigheden kan echter ruimschoots gecompenseerd worden door deze in te zetten bij zelfmoordacties (in de praktijk moeten daarvoor vooral buitenlandse jihadi's in aanmerking komen).

Over de achtergronden van deze jonge strijders is weinig bekend. Men kan er genoegzaam van uitgaan dat zij gedreven worden door dezelfde fundamentele kritiek op de bestaande orde in het Midden-Oosten en het gebrek aan maatschappelijke perspectieven als degenen die zich in de Arabische Lente geroerd hebben. In aanvulling daarop zijn ISIL-strijders aantoonbaar bereid hun leven te geven in een jihad tegen de 'sji'itische' machthebbers en hun handlangers in Syrië en Irak, om zo een bijdrage te leveren aan het tot stand brengen van een revolutionaire Nieuwe Orde in de Islamitische Wereld: de Islamitische Staat. Het opheffen van bestaande kunstmatige landsgrenzen is een onderdeel daarvan, evenals de proclamatie van het Khalifaat (juni 2014), bij welke gelegenheid ISIL de zoveelste naamsverandering doorvoerde: in Islamitische Staat (IS).¹⁹ En tenslotte: 'succes' trekt aan.

De doorbraak van IS in Irak zou niet denkbaar zijn geweest zonder de samenwerking met soennitisch-Arabische strijdgroepen.²⁰ Deze hebben een andere agenda dan IS: het ten val brengen van de door sji'ieten gedomineerde regering in Bagdad en versterking van de positie van soennitische Arabieren, met bij voorkeur herstel van hun traditioneel dominante rol in de Iraakse politiek. Onderling sterk verdeeld en tegen elkaar uitgespeeld door premier al-Maliki, zien zij in de militaire slagkracht van IS een middel om de druk op de centrale regering op te voeren, zo niet deze uit balans te brengen. Afgaande op het sterk sektarische taalgebruik van vooraanstaande soennitisch-Arabische politici lijkt dit ingegeven te zijn door revanchistische gevoelens. Sji'itische collegae worden veelvuldig uitgemaakt voor 'Safaviden' – de naam van de dynastie die be-

gin 17de eeuw in Perzië de Shi'a-islam als staatsgodsdienst heeft ingevoerd. Anders gezegd: sji'itische politici in de aloude rol van handlangers van de Perzen/Iraniërs.²¹

Door met IS een monsterverbond aan te gaan, nemen de soennitische Arabieren een groot risico. De sterk anti-sji'itische, sektarische agenda van IS zou, net als in 2006-2007, immers een krachtige reactie van de kant van de sji'ieten kunnen uitlokken, die zich in een confrontatie gesteund zullen weten door (het sji'itische) Iran.

Breder in de soennitisch-Arabische wereld is er al enkele jaren sprake van een groeiende polarisatie tussen de soennitische en sji'itische werelden, samenhangend met een groeiend sji'itisch zelfbewustzijn en een toenemende invloed van sji'itisch-islamistische bewegingen en strijdgroepen in de regio. Dat was in eerste instantie een effect van de revolutie in 1979 in Iran en het tot stand komen van de (sji'itische) Islamitische Republiek Iran, waarvan de regionale positie nadien is versterkt met het verslaan door de Verenigde Staten van de Taliban (2001) en van het regime van Saddam Hoessein (2003). Vanaf de jaren negentig wist (de sji'itische) Hizballah een dominante positie in Libanon te verwerven en sinds 2003 speelt de sji'itische bevolkingsgroep een dominante rol in de Iraakse politiek.

In 2004 waarschuwde koning Abdallah II van Jordanië in een interview dat er een sji'itische 'Halve Maan' (Crescent) tot stand zou kunnen komen, bestaande uit "dominante sji'itische bewegingen of regeringen", die "de van oudsher bestaande machtsbalans tussen de twee belangrijkste stromingen (sektas) binnen de islam zouden kunnen wijzigen".²² Deze Halve Maan strekt zich uit van Iran, Irak en Syrië tot aan Libanon en er zou een bedreiging van uitgaan naar door soennieten geregeerde staten in de regio. Het was een indicatie dat een sektarische kijk op politieke ontwikkelingen en op machtsverschuivingen in de regio opgang had gemaakt. Een sentiment onder soennitische Arabieren die zich in het defensief gedrukt voelen en waaraan door regeringsleiders, politici, geestelijken en anderen geappelleerd kon worden wanneer het hen uitkwam.

Gezien het uitblijven van krachtige protesten van de kant van soennitische Arabieren elders in de Arabische Wereld tegen de gevolgen van het optreden van IS, lijkt het alsof er sprake is van een zekere genoegdoening over de revanche die genomen wordt op sji'itische machthebbers en op sji'ieten in het algemeen. Vooralsnog niet duidelijk

is hoe omvangrijk de steun voor IS in de soennitisch-Arabische wereld is. Dat die steun er is, valt indirect op te maken uit de snelle aanwas van salafistische jihadi's in de rangen van de organisatie. Menig zittend regime in de regio maakt zich inmiddels ernstig zorgen over de opmars van IS. De Verenigde Staten zijn op bescheiden schaal al militair gaan in-
terveniëren.

Tot besluit

Het optreden en de agenda van IS roepen veel vragen op. De keiharde methoden mogen dan bedoeld zijn om de vijand te intimideren en anderen af te schrikken iets tegen IS te ondernemen, de vraag blijft hoe het mogelijk is dat moslimstrijders dergelijke gewelddaden voor hun rekening willen nemen. Te meer omdat het doden van non-combatanten (hier Assyrische christenen, Turkmenen, Yazidi's en anderen) regelrecht in strijd is met islamitische uitgangspunten. Datzelfde geldt voor het executeren van krijgsgevangen soldaten. Haat tegen sji'ieten in het algemeen, die met gelijke munt terugbetaald worden voor wat zij in Irak in de jaren 2006 en 2007 soennitische Arabieren hebben aangedaan (voor Syrië een soortgelijk verhaal vanwege ruim 40 jaar 'alawitische' dictatuur) en daarnaast minachting voor niet-moslims, lijken een verklaring te vormen. Het verkopen van gevangen genomen vrouwen uit genoemde bevolkingsgroepen lijkt eveneens op dit laatste te duiden.

Inmiddels heeft het optreden van IS de verhoudingen in Irak op hun kop gezet. Nu al zijn duizenden Iraki's om het leven gekomen, de levens van talloze anderen zijn verwoest. Honderdduizenden zijn op drift geraakt en kunnen niet naar hun woonoorden terugkeren zolang IS en zijn bondgenoten het daar voor het zeggen hebben. Met de winter voor de deur dreigt een nog grotere humanitaire noodsituatie dan waarvan nu al sprake is.

Mocht IS het laten aankomen op een hernieuwde burgeroorlog tussen het soennitisch-Arabische

De doorbraak van IS in Irak zou niet denkbaar zijn geweest zonder de samenwerking met soennitisch-Arabische strijdgroepen

en het sji'itisch-Arabische bevolkingsdeel – bijvoorbeeld door de voor sji'ieten heilige plaatsen aan te vallen – dan lijkt het lot van de Staat Irak definitief bezegeld. Maar ook als deze burgeroorlog uitblijft, dan is, na alles wat er ook nu weer

is gebeurd, de vorming van een *de facto* autonome soennitisch-Arabische regio – naast een Koerdische en een sji'itisch-Arabische regio – een waarschijnlijke uitkomst, met of zonder IS. Maar zover is het voorlopig nog niet.

NOTEN

- 1 'Jihad' staat in het Arabisch voor inspanning, en wel om een doel te bereiken; in het algemeen spraakgebruik is de term verengd tot heilige oorlog, ter verdediging van de umma (de gemeenschap van moslims).
- 2 Aldus de Ierse journalist (*The Independent*, Londen) en Irak-kenner Patrick Cockburn; zie: P. Cockburn, *The Jihadis Return, ISIS and the New Sunni Uprising*, New York: OR Books, 2014, blz. 95.; het wahabisme (wahhabiyyah) is een salafistische stroming binnen de Soenni Islam en is vernoemd naar Mohammed ibn Abdul-Wahhab, een geloofshervormer die in de tweede helft van de 18de eeuw actief was in wat nu Saoedi-Arabië is en waarmee de daar sindsdien regerende al-Saoedi-familie nauw verbonden is.
- 3 M-M. Ould Mohamedou, 'The Militarization of Islamism: Al-Qa'ida and Its Transnational Challenge'; *The Muslim World*, vol. 101, april 2011, blz. 307-323; zie ook: M-M. Ould Mohamedou, *Understanding al-Qaeda, The Transformation of War*, Londen: Pluto Press, 2007.
- 4 De vijf andere takken waren: al-Qa'ida op het Arabisch Schiereiland; al-Qa'ida in Europa; al-Qa'ida in Egypte; al-Qa'ida in Afghanistan; en al-Qa'ida in de Islamitische Maghreb; zie: Ould Mohamedou, *a.w. noot 3*, (2011), blz. 315.
- 5 M. Hafez, *Suicide Bombers in Iraq, The Strategy and Ideology of Martyrdom*, Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 2007, Hoofdstuk 2, 'The Jihad Salafis', blz. 63-87. Vanwege hun steun aan de Nieuwe Orde, zijn ook de VN door AQI tot doelwit gekozen; bij een zware bomaanslag op het VN-hoofdkwartier in Bagdad in augustus 2003 kwam onder meer VN-topdiplomaat Sérgio Vieira de Mello om het leven.
- 6 *Ibid.*, blz. 77.
- 7 Zie voor een beschrijving en analyse van deze episode in de geschiedenis van post-Saddam Hoessein-Irak: R. Soeterik, 'Irak in het veelbewogen jaar 2006'; in: B. Bomert e.a. (red.), *Jaarboek Vrede en Veiligheid 2006*, Amsterdam: Rozenberg Publishers, 2006, blz. 110-126.
- 8 M-M. Ould Mohamedou, 'Al-Qaeda, From the Near to the Far Enemy and Back (1988-2008)'; in: K. Mulaj (red.), *Violent Non-State Actors in World Politics*, Londen: Hurst and Company, 2010, blz. 227.
- 9 M. Benraad, 'Du phénomène arabe sunnite irakien: recompositions sociale, paradoxes identitaires et bouleversements géopolitiques sous occupation (2003-2008)', *Hérodote*, 3e trimestre 2008, blz. 64.
- 10 M. Benraad, 'De la tentation hégémonique au déclin de l'organisation d'al-Qa'ida en Irak, miroir des métamorphoses d'une insurrection (2004-2008)', *Maghreb-Machrek*, no. 197 (Automne 2008), blz. 87-101.
- 11 M. Benraad, 'Iraq's Tribal "Sahwa": Its Rise and Fall', *Middle East Policy*, vol. 18, nr. 1 (Spring 2011), via internet.
- 12 Niettemin zijn salafisten op dit terrein gaan experimenteren, zoals in het geval van de Nour Partij in Egypte.
- 13 Daarbij verwijzen salafisten naar een shi'iet, Nasradin Tusi, die zich als adviseur van de Mongoolse veroveraars had opgeworpen en een rol gespeeld zou hebben in de val in 1258 van Bagdad, de hoofdstad van het Abbasiden-Rijk; zie: J-P. Filu, 'La guerre des jihads'; in: *Quel avenir pour l'Irak?*; Parijs: l'Harmattan, 2010, blz. 86.
- 14 Volgens de onafhankelijke NGO Iraq Body Count verdubbelde in 2013 het aantal burgerdoden ten opzichte van dat in 2012: van 4.620 tot 9.656.
- 15 Zie voor een uitvoerige beschrijving en analyse van deze ontwikkelingen: T. Dodge, *Iraq: From War to a New Authoritarianism*, Abingdon: Routledge, 2012; voorts M. Benraad, 'Fin de l'occupation et crise en Irak: la clé de voûte sunnite', *Politique étrangère*, 1/2012, blz. 161-172.
- 16 Iran en Hizbullah maken samen met Syrië deel uit van al-Jabhit al-Mumana'a (doorgaans vertaald als 'de As van Verzet'), die zij gevormd hebben om gezamenlijk weerstand te bieden aan de Amerikaans-Israëliëse hegemonie in de regio. Sji'itisch-islamistische strijders trokken tevens naar Syrië om sji'itische heiligdommen aldaar voor salafistische sloopsters te behoeden.
- 17 R. Abouzeid, 'The Jihad Next Door', *Politico*, 23 juni 2014 (via internet).
- 18 B. Bahney e.a., *An Economic Analysis of the Financial Records of al-Qa'ida in Iraq*, Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2010; A. Bilger, 'ISIS Annual Reports Reveal a Metric-Driven Military Command', Institute for the Study of War – Backgrounder, 22 mei 2014 (via internet); S. Jones, 'Diverse funding and strong accounting give Isis unparalleled wealth', *The Financial Times*, 22 juni 2014.
- 19 Bij die gelegenheid is ISIL-leider Abu Bakr al-Baghdadi (geboren in 1971), wiens werkelijke naam Ibrahim ibn Awwad ibn Ibrahim ibn Ali ibn Muhammad al-Badri al-Samarrai luidt, verkozen tot Leider van de Gelovigen (Amir al-Mu'minin) Khalif Ibrahim.
- 20 Daaronder de (ba'athistische) Algemene Militaire Raad van Iraakse Revolutionairen (al-Majlis al-Askari al-Amm li-Thuwwar al-Iraq), het (nationalistisch-islamistische) Islamitische Leger van Irak (al-Jaysh al-Islami fi'l-Iraq), het (ba'athistische) Leger van de Mannen van Naqshbandi Order (al-Jaysh Rijal al-Tariqa al-Naqshabandiya) en de strijders van de eerdergenoemde al-Sahwa.
- 21 Zie o.a.: D. Filkins, 'What We Left Behind'; *The New Yorker*, 28 april 2014 (via internet).
- 22 R. Wright & P. Baker, 'Iraq, Jordan See Threat To Election From Iran, Leaders Warn Against Forming Religious State', *The Washington Post*, 8 december 2004.